

THOMASKERK AMSTERDAM zondag 23 augustus 2020

Mensheid op aarde

Alex van Heusden

Vijf dagen zijn verstreken. De zesde dag van de schepping is aangebroken. God concentreert zich tot het uiterste, hij gaat in majesteitelijk 'wij' spreken, want hij wil een partner, een aardebewoner die de aarde beheren kan, dat wil zeggen: de chaos temmen, de aarde maken tot een bewoonbare plaats. Met die opdracht wordt de mens gezegend. In al zijn werken heeft God zich voorbereid op dit ene werk: hij schiept 'mensheid' (in het Hebreeuws staat *adám*), dat wil zeggen elke mens en alle generaties, iedereen, Elckerlyk. Alle mensen die nu leven zijn *adám*, evenals alle mensen die geleefd hebben en alle mensen die na ons komen. Eén grote menselijke familie. Niet ieder voor zich maar allen met en voor elkaar, in onderlinge verbondenheid.

De tekst speelt met enkelvoud en meervoud: 'beeld van God schiep hij hem (enkelvoud), mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen (meervoud). De strekking van de tweede regel, 'beeld van God schiep hij hem', is niet dat de mens een man is, ook al staat hier 'hem'. Ook in het Hebreeuws is 'mens' een mannelijk woord. Dat is enkel grammaticaal zo, niet anatomisch, en dat wordt bevestigd in de derde regel, 'mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen'.

Er staat niet, zoals bij de planten, de gewassen en de dieren, 'naar hun aard', dat wil zeggen: geen raciaal onderscheid, maar mensheid als eenheid, niettegenstaande alle onderlinge verschillen. Wél 'mannelijk en vrouwelijk', maar niet 'man en vrouw'.

Dat God mensheid schiept die 'mannelijk en vrouwelijk' is, betekent dat ieder mens 'mannelijk en vrouwelijk' is en dat 'een van beide' niet wenselijk is. De verteller heeft iedere zweem van dominantie van de man over de vrouw, of omgekeerd, van de vrouw over de man, willen vermijden. Volgens oude Joodse uitleg bestond de mens oorspronkelijk uit twee helften, de een mannelijk, de ander vrouwelijk. *Androgynie* dus - zoals ook hedendaagse feministische critici graag benadrukken.

De mensheid, *adám*, ontvangt een opdracht: de schepping, deze aarde, bestieren. 'Weest machtig over haar.' De gangbare vertalingen hebben: 'onderwerpt haar', waarvan de suggestie zou kunnen uitgaan dat de mensheid het recht heeft met de aarde te doen wat zij wil. Wat wij nu doen: de aarde kaalslaan, ons leefmilieu vernietigen. Maar de strekking is: breng de aarde in cultuur, behoed en dien de aarde; maar ook: laat je niet door de natuur overweldigen als was zij een goddelijke macht; weersta de verleiding van natuuraanbidding. Nu is het wel zo dat het Hebreeuwse werkwoord dat doorgaans wordt weergegeven met 'onderwerpen', een geweldsconnotatie heeft. Daar steekt een intentie achter van polemische aard. In allerlei scheppingsmythen uit de wereld van het oude Nabije Oosten heeft de natuur, de kosmos, een goddelijke status. Overal huisden goden, in elke boom, onder elke steen, in wolken en regen, in bliksem en donder - al die goden even grillig en onberekenbaar. De mensen waren gedwongen die goden eer te bewijzen door hen offers te brengen om hen zo te manipuleren en gunstig te stemmen.

En ook, in die scheppingsmythen, is de mens een toevallig nakomertje. Onbeduidend, klein, nietig. Geschapen met geen ander doel dan de goden te dienen, hen te voeden, allerlei taken voor hen te verrichten, in gelaten onderwerping. Mensen geboren als slaven.

Zo niet, zegt de bijbel. Dat is niet menselijk, niet menswaardig. En mensen moeten zich op hun beurt niet gedragen als goden. Ook in de wereld van vandaag gedragen vele mensen zich als goden - zelfs met de bijbel in hun hand, als dat zo uitkomt.

'Black lives matter' want 'all lives matter, all human lives.' Dat was niet de opvatting van onze voorouders over hun zwarte en anderszins gekleurde slaven die zij dwongen te werken op hun plantages en katoenvelden. En zij wisten zich gesteund door de bijbel. Zij beriepen zich op de lijst van volkeren in het tiende hoofdstuk van het boek Genesis. Daar lezen we over Noach en zijn drie zonen.

*Dit zijn de verwekten van de zonen van Noach,
Sem, Cham en Jafet;
hun werden zonen geboren na de vloed.*

Cham, de middelste van de drie. Zijn naam wordt, volkomen onterecht, in verband gebracht met 'zwart'. Zijn nakomelingen zouden 'zwarten' zijn. Hij zou bovendien door zijn vader vervloekt zijn - dat berust op onzorgvuldige lezing. Maar christelijke slavenhouders, ook Nederlanders, hebben dit bijbelverhaal gebruikt om hun onderwerping van zwarte mensen te rechtvaardigen. Hoor de tirade van dominee Wawelaar over de 'verdorvenheid van Chams geslacht' in het negende hoofdstuk van Multatuli's *Max Havelaar*:

Slaat het oog op de eilanden des Indischen Oceaans, bewoond door millioenen en millioenen kinderen des verstoten zoons - en des terecht verstoten zoons - van den edelen Godevalligen Noach! Dáár kruipen zy rond in de walgelyke slangenhollen van heidense onkunde, daar buigen zy het zwarte kroesharige hoofd onder het juk van eigenbelangzuchtige priesters! Daar aanbidden zy God onder aanroeping van een valschen profeet die een gruwel is voor de ogen des Heren! En, geliefden, zelfs zyn er die een anderen God, wat zeg ik, die *goden* aanbidden, goden van hout of steen, die zyzelf gemaakt hebben naar hun beeld, zwart, afschuwelijk met platte neuzen en duivelachtig! Ja, Geliefden, byna beletten my de tranen hier voort te gaan, nog dieper is de verdorvenheid van Chams geslachte!

En zo gaat het nog een tijdje door. Dominee Wawelaar. Fictie, zeker, ook de naam van de predikant - maar zo werd er hier en daar wel gepreekt in de negentiende eeuw, over 'de verdorvenheid van Chams geslacht'. En misschien zijn er nog wel duistere plekken waar aan zulke verkondiging wordt vastgehouden.

Nog even terug naar Noach en zijn drie zonen. Die lijst van volkeren in het boek Genesis, de nakomelingen van Sem, Cham en Jafet, hanteert geografische, etnische en taalkundige criteria om volkeren van elkaar te onderscheiden. 'Ieder volk met zijn taal.' Volkeren dus. Er staat niet: 'elk ras met zijn taal.'

Black lives matter. Er was die veel besproken demonstratie op de Dam in deze turbulente zomer, op zondag 1 juni - het lijkt alweer lang geleden.

Een week later zei Gloria Wekker in *Buitenhof*: 'Wat we nodig hebben is onderwijs: hoe werkt racisme? Op brede schaal is aanscherping nodig van het bewustzijn, van kennis over hoe racisme werkt. Dat geldt voor heel veel mensen, sterker nog: dat geldt voor ons allemaal. Er liggen heel veel gegevens op tafel waaruit blijkt dat racisme een systeem is.'

Racisme een systeem. Institutioneel racisme. Van de belastingdienst tot etnisch profileren. Midden in onze, toch zo 'beschaafde' Nederlandse samenleving. Maar wat is beschaving?

*Gij hebt uw land begenadigd
ons leven ten goede gekeerd
onze schande bedekt
onze schuld weggedragen,
getemd het vuur van uw hartstocht.*

Zo hoorden wij aan het begin van deze dienst, Psalm 85 *vrij*. Gij. Wie is die 'Gij'? God? 'God' is in toenemende mate een vraagteken geworden of zelfs helemaal uitgewist - uit een deel van het collectieve geheugen verbannen. Doodverklaarde, uitgekauwde mythe. Maar niet verdwenen is de vraag wie wij zijn, ik en jij, persoonlijk en collectief, wij mensen - *adám*. En nog minder is de vraag verdwenen wat ons te doen staat en hoever ons vermogen rijkt om deze aarde te behouden en te herstellen voor komende generaties. Om racisme uit te bannen, uit onze hoofden en uit onze instituties. De hoop kijkt hier en daar om de hoek en vraagt: 'Zie je mij? Vraag mij dan.' Dat oude verhaal, dat omstreden erfgoed, zo dikwijls misbruikt - zou het ons nog kunnen inspireren? Dichtkunst, taal van gemis en verlangen, kom ons te hulp.

Een gedicht van Antjie Krog.

overweldigd door ons
vermogen om vast te houden
op deze kneedbare aardmantel

kan ik niet niet-jij zijn
jij niet iemand zijn
wij niet nergens zijn
het ongehoorde behorende woord
niet niet-gezegd worden door ons

mijn hart hapert - gewichtlozer dan tevoren
maar overbrugbaar

daar waar ik anders ben dan jij
begin ik het is waar

maar daar waar ik jou ben
jou geworden ben zing ik buiten mezelf
lichte polsslagen kwikzilverzingend
iets voorbij de hele mensheid geaatst